

Mesterházi Márton:

„Hercegnő, én ott voltam benne...”

Cenzúra („támogatás, tűrés, tiltás”) a Magyar Rádió Rádiószínházában 1965-90.

Alapállás

Ami evidens volt: a Varsói Szerződést, a szovjet csapatok magyarországi jelenlétét nem firtatjuk, ilyen téma nincs, de még mondatnyi utalás sem.

A hetenkénti ún. főszerkesztői értekezlet, melyen a valóságos (operatív) döntéseket – publikálási tilalom, azaz „szilencium”, betiltás, kritika-tilalom, azaz agyonhallgatás – kihirdették, olyan szigorúan bizalmas volt, hogy hivatalosan nem is létezett. Ami ott elhangzott, azt a Rádió elnöki értekezletén ismertette a kiküldött vezető, de a munkatársakhoz csak a területüket szorosan érintő döntés jutott el.

Hivatalosan a Magyar Rádió – tehát az Irodalmi Főosztály részeként, majd önálló osztályként működő Dramaturgia/Rádiószínház is – minden ősszel elkészítette éves tervét, melyet azután a Minisztérium illetve a Pártközpont illetékesei elé terjesztett.

Most olyasmi következik, amin az alapfogalmakkal tisztában levő, érdeklődő ifjú harsány kacajra fakadhat, bár nem biztos, hogy igaza van – mi anno eléggé komoly jelentőséget tulajdonítottunk neki.

Kezdő dramaturg koromban a Rádió küldöttségét berendelték a Pártközpontba (vagy a Minisztériumba? el se láttam odáig); a 70-es évek közepétől viszont a Rádió hívta meg „az elvtársakat” a tervtárgyalásra, s látta őket vendégül az elegáns alelnöki tanácsteremben. Esküszöm, nem volt mindegy.

Terveinket az osztályvezetővel beszéljük meg. Ez 1971-ig a kevésbé tehetséges, de nagyon béemes G. Viktor volt; utána viszont a közbizalmat élvező, alaposan fölkészült Lékay Ottó, akivel csakugyan érdemben lehetett beszélni. (1971-től a gyakori ad-hoc osztályértekezletek hangneme és hangulata is alaposan megváltozott.) A szerző- és címlista egyeztetése után a dramaturg szobájába vonult, és megírta minden bemutatóhoz a 3-6 soros „annotációt”. Ezt szigorúan „az elvtársak” szája íze szerint kellett megfogalmazni. Tehát Beckett, Friel, Stoppard, Anouilh, Bellow, Nichols, MacLeish, Obaldia, Pinter, G. Cooper vagy „mély humanizmussal ábrázolta” karaktereit, vagy „maró szatírával a kapitalizmus visszásságait”. A frázis-készlet persze változatosabb volt, de a dolog groteszkségét alig-alig túlzom el.

Vérre – és nekem pl. idegeimre – mentek viszont „az arányok”. Kőkemény pro-domo volt, a Rádió Műsorszerkesztősége, később -Igazgatósága, azután a Minisztérium és a Pártközpont ezt ellenőrizte először: csak ha az előírt 7 szovjet bemutató, 2-2 OIRT (finn, jugoszláv, valamint az összes szocialista, ezen belül külön 2 cseh és 2 szlovák) bemutató megvan, akkor jöhet a 2 angol + 2 francia – de pl. a Biszku-években inkább csak 2 + 1. Miközben a szovjet

referens vért izzadt – a moszkvai rádió színvonal alatt produkált, a sokkal jobban teljesítő baltiakat igen óvatosan kellett adagolni, amint a nyilvánvalóan remek klasszikusokat is – én évente 5-6 ragyogó angol bemutatót tudtam volna hozni, de nem lehetett.

A dolog képtelenségére eklatáns példa, hogy az 1976-os tervtárgyaláson a Műsorigazgatóság a plénum előtt följelentette a Rádiószínházat „az arányok” durva megsértése miatt. Lékay Ottó némi indulattal elmagyarázta, hogy a *Világszínház* Shakespeare-ciklusa kerül műsorra 1977-ben, ezért a sok angol név. „Az elvtársak” akceptálták az érvet, de a tanácskozás végén intőleg kimondták, hogy máskor az ilyesmitől őrizkedjünk.

A belső cenzorok (és önkéntes följelentők) vezető ereje mindig is a Műsorigazgatóság volt, már kisebb létszámú és hatalmú Műsorszerkesztőség korában is. Hivatalból szemlézték például a Dramaturgia hangjáték-fesztiváljának (1968.) féltucat bemutatóját, melyek közül magasan kiemelkedett Brian Friel *Cass McGuire szerettei* című hangjátéka: a később világhírűvé vált író kiváló (ráadásul politika-mentes és realista) művét a néhai Papp Zoltán fordította, Marton Frigyes rendezte (akkor még a drámai műfajra koncentrált), Kiss Manyi, Bulla Elma, Ajtai Andor játszotta a főbb szerepeket. Hiába. W.-né írásbeli jelentésében lerántotta, méghozzá ideológiai okokból („dekadens polgári írás”).

Egyes esetek

Zbigniew Herbert *A másik szoba* című hangjátékát 1965. júliusi számában hozta a Nagyvilág. Lékay Ottó, mint a lengyel darabokért felelős dramaturg be akarta mutatni, de Herbert „tűrt” szerzőnek bizonyult: a bemutatót a tervtárgyaláson kilőtték.

Ezt Ottó mérgesen elmondta Puskás Károly kollégánknak – az Irodalmi Főosztály másik társosztálya, az Irodalmi Osztály szerkesztőjének –, aki huszárcsínnyel vitte adásba a darabot, a következőképpen.

Mikor az amúgy köztiszteletben álló Zentai János főosztályvezető szabadságra ment, Puskás Károly soron kívül fölvette a hangjátékot, s a műsorra tűzését is megszervezte (rendes esetben az elfogadástól a bemutatóig egy év is eltelt). Zentai János utóbb tudomásul vette a kész tényt. Egyrészt azért, mert a Varsói Szerződés nem roppant bele a mű elhangzásába, másrészt, mert valószínűleg kedvelte a darabot, harmadrészt mert – mint Puskás Karcsi mesélte nekünk – annak idején a Munkásőrségben ő, Karcsi, géppuskás volt, Zentai János viszont csak a mellé beosztott gyalogos.

Engem ez az eset ismertetett meg a korszak kulturális életére oly jellemző groteszkkal.

A méltatlanul elfelejtett Maróti Lajos *Sínek* című hangjátékát a kollégák javaslatára kaptam meg: érezték benne a tehetséget, de rettegtek „nihilista” ideológiájától. (Szatirikusan ábrázolt, tipikus magyar társaság utazik egy furcsa vonaton – a történelemén – és nem tudni, hová.) Szerencsésen kitaláltam néhány

mentő-ötletet, az egyikre emlékszem is: a társaság az ablakon kinézve eredetileg csak kiskerteket, disznóólakat stb. látott; az elfogadott változatban egy idő után törpe vízműveket, silókat stb. Ami nyilvánvalóan ideológiai fügefalevél, hisz a kiismerhetetlen végcél megmaradt – de ennyi elég volt a bemutatóhoz (1968).

Samuel Beckett *All That Fall* című hangjátéka évek óta szerelmemes szándékom volt, amikor G. Viktor közölte, hogy engedélyezi. Méghozzá azért, mert „a cseh elvtársak is bemutatták”. A prágai bemutatót az éber ideológiai szigor alóli fölmentésnek is tekintette, amit ékesszólóan bizonyít, hogy utasításba adta: csakis a cseh produkció effektjeit használhatjuk. Kikötötte tovább, hogy H. Lajos franciából – Robert Pinget Beckett által kevésbé kedvelt változatából – készített fordítását kell használnunk. (G. Viktor ugyanis valamennyire tudott franciául, s azt képzelte, úgy jobban ellenőrizheti a kényes produkciót.) Így lett a darab címe *Elesettek*. Én aztán a Szabó Ervinből kikölcsönöztem angol eredetiből kijavítottam, amennyire erőmből tellett, H. Lajos nem túl jó szövegét, de ez az amúgy is kész elfogadást nem zavarta. A fölvetel maradandó emléket állít Sulyok Mária, Major Tamás, Balázs Samu és a többiek zsenijének. A cseh elvtársak effektjeire vonatkozó, elképesztően dilettáns utasítást kénytelenek voltunk betartani. Jiri Horcickáék (a remek rádiórendezőt 1969-től segéd-szalagtárosként engedték dolgozni) a munka végeztével a résztekercseket szokás szerint kihajították, s amikor Külgügyi Osztályuktól a magyar kérést megkapták, a kész tekercsből játszották ki az effekteket. (Az effekt ugyanis gyakran a szöveg alól „úszik” be, s a következő szöveg alá „úszik” el.) Melyeket mi – többszörös minőségromlás, rövidülés után – bejátszottunk az 1968-ban elhangzott verzióba. (Pár évre rá az összeset kicseréltük saját gyártására, s így lemostuk a gyalázatot.)

1969-ben mutattuk be – kezdeményezésemre és fordításomban – Henry Fielding *A tragédiák tragédiája, avagy a Nagy Hüvelk Matyi élete és halála* című bohózatát. Betét-dalszövegeket is írtam hozzá, ezeket a zseniális Vujicsics Tihamér zenésítette meg. Az egyik (tömörítve) így szól:

„Fel, pártütők, fel, pártütők, A tett órája már ütött,
Refrén: Szívünk szilárd, karunk serény, Velünk a jog s erény.
Fel harcra hát, fel harcra hát, A zsarnok ellen nyerj csatát! Refr.
Aztán mi lesz, aztán mi lesz, A rend megint a régi lesz.”

Ez utolsó versszakot a zenei fölvetel minden szereplője hihetetlenül merésznek érezte. Tudom, semmi kis anekdota – de jellemzi a kort.

Viharos előzmények után hangzott el 1972-ben Vágó Péter *Lakótelepen* című hangjátéka. A műhelymunka a következő rutin szerint zajlott: az osztályvezető (már Lékay Ottó) jóváhagyásával a kézirat a Dramaturgiai Tanács (DT: a fősztályvezető, a fősztályvezető-helyettes, az osztályvezető és a főrendező) elé került; a Tanács elfogadhatta, átdolgozásra utasíthatta, és el is utasíthatta. Az elfogadott kéziratot a stáb fölvette, „összejátszotta”, majd a kész produkciót a rendező és a dramaturg a meghallgatáson (jó ideig „lehallgatásnak” hívtuk) a fősztályvezető, a főrendező és az összes dramaturg elé terjesztette.

Nos, a *Lakótelepen* gond nélkül átment a DT-n, jó hangulatban és minőségben fölvevük, összejátszottuk, vittük a lehallgatásra. Ott robbant a botrány. Zentai Jánost a helyettese, R. Zoltán képviselte, aki a közös megbeszélést lefújván vésztanácskozást rendelt el. Átmentünk az osztályvezetői kis szobába, R. Zoltán, Lékay Ottó, a főrendező (ha jól emlékszem, Varga Géza) meg én. R. Zoltán közölte, hogy a rendpárti gondolkodást szatirizáló darab nem mehet adásba. Én a DT döntésével érveltem, azután szó szót követett, mígnem a színházművészeten kívüli szférából hozott szókinccsel, ordítva hánytam a grémium szemére elvtelenségüket. Lékay Ottó közvetítésével kialakult az a kompromisszum, hogy ha módosítjuk a darab végét (pár mondat húzás, pár mondat beírás, pótfölvétel, új összejátszás) elhangozhat. Így történt.

A történetnek van poénja is. Nyugdíjba vonulása után nem sokkal, a 80-as évek végén R. Zoltán ellátogatott a B. Pállal közös szobánkba, és a szocializmus reformjáról szóló beszélgetés során kijelentette: tatár despotizmuson nincs mit reformálni. Ezek szerint anno a tatár despotizmust óvta kivont szablyával ellenem. Szép magyar poén.

1973-ban csináltuk meg a Kísérleti Stúdióban Kolin Péter *A gázrobbanás – Terápia négy pofátlanságban* című bohózatát. A Kísérleti Stúdió produkcióit a Főrendezőség tűzte ki, tehát nem volt külön elfogadási procedúra; viszont az adást másfél hónappal megelőző „hatodhetes” műsorülésen K Kálmán elnökhelyettes tájékoztatva közölte, hogy a „pofátlanság” szó megcsúfolja a Magyar Rádió méltóságát, tehát amíg a produkcióból a szó minden egyes előfordulását ki nem vágjuk, addig nem megy adóra. Ezt külön is közölte Kőváry Katalin rendezővel, őtöle tudtuk meg a döntést. Ekkor személyes kihallgatást kértem K. Kálmántól. Amikor fogadott, szívhez szóló előadást tartott a Magyar Rádió tekintélyéről; én azt mondtam, mondjon a Magyar Rádió mindig igazat, majd lesz tekintélye. „Maga naiv ember, Mesterházi elvtárs” – volt a válasz. A tárgyra térvén kifejtettem, hogy a produkcióból – kvadrofon lévén – nem lehet vágni. Ez ugyan nem volt kimondottan igaz, de egy technikai analfbéta számára roppant meggyőzően hangzott. Annyit megígértem, hogy az eleje-vége konferálást átírjuk. Így lett az alcím: *Terápia négy tételben*. S a darab rendben elhangzott.

1974-ben mutattuk be Hubert Wiedfeld *Crueland* című hangjátékát. A dramaturg, Magos György javaslatára Gáli József fordításában. (Magos Gyuri aztán bevonult katonának, így a stúdióban én lettem a dramaturg.) Gyuri utóbb mutatott egy Gáli József kéziratot; a színdarab hangjátéknak is alkalmas, tehetséges, bár nem tökéletesen kidolgozott munka volt. Töprengtünk, hogy dolgoztassuk-e az író, vagy kiderítsük-e, hogy – akár briliáns írással is – szalonképes-e a Magyar Rádióban. Kiderült, hogy nem szalonképes. Elálltunk a derék szándéktól.

1975 április 4.-ét Lékay Ottó különleges akcióval kívánta ünnepelni. Elképzelése szerint minden európai szocialista (OIRT) ország rádiója íratna egy magyar felszabadulási tematikájú hangjátékot, melyet mi lefordíttatnánk, az

illető rádió vendégrendezőjével és persze magyar színészekkel megcsináltatnánk, s ünnepi ciklusba foglalva leadnánk.

Én akkor a román referens is voltam. A Román Írószövetség Victor Birledeanu, a Scinteia Pártélet-rovatának vezetőjét jelölte a megtisztelő feladatra. Birledeanu elvtárs pontos ember lévén, 1974 koranyarán megkaptam a Gelu Pateanu által lefordított szöveget. Három, három-és-fél órányi anyag, hőse egy magyar asszony, aki a felszabadító román hadsereg földerítőjeként s egy román tiszt szüzi szerelmeként hal hősi halált; majd – a jelenben – családjának egy fiatalasszony leszármazottja, aki a férjével elindul Romániába, s ott, sok derék embert megismervén, fényt derít a dicső előd történetére. Léokay Ottó is elolvasta. Megállapítottuk, hogy borzalmas. Nyár végén menjek ki Bukarestbe, érjek el valami javulást.

A vastag paksamétát jegyzeteltem sokadszor, mikor beállított szobánkba (egyedül voltam éppen) W.-né, felelős beosztású műsorigazgatósági elvtársnő, egy szatyor kozmetikkal. „Maga megy Bukarestbe, elviszi ezt Birledeanu-nének (a rovatvezető feleségének). Jól váltja a lejt, vigyen hasonlót maga is.”

Birledeanu-né a repülőtéren fogadott, a kozmetikumok átadás-átvételén hamar túlestünk. (Én nem vittem semmit.) Birledeanu-né felajánlotta a lejt. (Nem kértem.) Színromán léte perfect beszélt magyarul. Elvitt a gyönyörű, régimódi szállodába, másnap délelőttre megbeszéltük a találkozót. Még én is láttam, hogy béemes (akkoriban így hívtuk).

Az esti Bukarest legföltűnőbb látnivalóját számomra a villamos- és buszmegállóknál lévő 2x3 méteres Ceausescu-idézetekkel ékes pléhtáblák jelentették.

Másnap leültünk tárgyalni Birledeanuval. Kiderült, hogy mindketten beszélünk franciául. Jegyzeteim alapján elkezdtem sorolni kéréseimet – Birledeanu rendre ideológiai síkra terelte őket. („Mégis milyen feladatot kap az asszony? Hogyan jut el a másik városba?” – „Én megfelelő módon kiemeltem a Szovjet Hadsereg érdemeit.”) Fura módon végülis mintha szót értettünk volna.

Azután volt ebéd (remek) az Írószövetség Klubjában; láttam két kitűnő színházi előadást (egy zsidószínházit, egy Ciuleit), kora délutántól estig sétáltam a régi Bukarest nyomait keresve a csodálatos Gelu Pateanuval. („Mutassuk meg a magyaroknak, hogy igazi demokraták vagyunk, ha már ez a fél-ország a tenyerünkbe pottyant – mondta apám kilencszázhuszban. Aztán negyvennégyben halálra keresték a Maniu-gárdisták.”) Az ötödik nap hajnalán hazaröpültem. A csomagom nem. („Fölvettük a jegyzőkönyvet, lehet hazamenni. Majd lehet telefonálni. Ha meglesz, érte lehet jönni.” – Ez itthon, Ferihegyen hangzott el, nem a cvíder Romániában...)

December elején megkaptam az átdolgozott, ismét lefordított szöveget. Szegény Gelu... Három és egynegyed óra, féltucat konkrét és egy-két ideológiai helyesbítés. Elolvastam, borzalmas, senki sem akarta keresztbe-olvasni, csinálják valamit.

Magam elé tettem az írógép mellé az első kézirat-lapot, és – reményeim szerint emberi nyelven – csináltam belőle fél-flekket. Majd a másodikat, és így tovább. Felére tömörítettem. Megdicsértek.

Azután elmentem Londonba, B-kategóriás diák-ösztöndíjjal.

A felére tömörített műalkotást egy nagy rutinú, kedves humorú kollégám azután még egyszer átírta. Eljött a román vendégrendező, megrendezte. A magyar társrendezőnek – tolmács segítségével – bizalmasan elmondta, hogy őneki nem egészen ez az ízlése.

A kész műsort az osztály meghallgatta. Addigra – majd’ öt hónap után – hazaértem. Nem maradtam ki a közös vigyorgásból. A szégyenből sem.

Azért született egy értékelhető minőségű darab is: egy lengyel kolléga készített a magyarországi hadifogoly-mentésről dokumentum-játékot. És román referens koromban csak csináltunk egy remek Tudor Arghezit is: az *Optikus a három szemüveghez* című bohózatot. A többit borítsa jótékony feledés.

1976-ban a Világszínház középkor-ciklusában – kezdeményezésemre és fordításomban – bemutattuk az *Everyman*-t. *Az ember hívattatása* jó színvonalú produkció lett, a lehallgatáson is nagy erővel hatott a kollégákra. Dehát kínos bökkenőként fölmerült a mondanivaló, a klerikális propaganda. Persze aki fölvetette, mint gondot, az se hitt benne egy jottányit sem, de „mit szólnak majd az elvtársak...” Végül Zentai János elvágta a gordiusi csomót: írjak megfelelő bevezetőt, az kihúzza a méregfogat. Kihúzta. A darab baj – és fölsőbb ejnye-bejnye – nélkül elhangzott. Komoly közönségsikernek bizonyult évek múlva is.

John Arden: *The Bagman* c. hangjátékát az 1970-es Prix Italiáról hozta haza G. Viktor azzal, hogy Martin Esslin szerint úgyis bemutathatatlan. (G. Viktor nem értett a darabból semmit, hiába volt kezében a francia fordítás. Martin Esslin, a darabot nevező BBC képviselőjeként itt az előítéletes – bár némiképp jogos – cinizmust is képviselte.) Arden írása remekmű, mit cifrázzam. Elkezdtem manőverezni érte. Hiszen nem Orwell! nem Koestler! Lektorai jelentésem hatására G. Viktor engedélyezett egy nyersfordítást. Bartos Tibor küldött is egy szöveget „frag mir nicht, wie” megjegyzéssel. Miután G. Viktor hamarosan fölfelé bukott, lehetőségem támadt új manőverre. A Kísérleti Stúdió főnökétől, B. László igazgató-főrendezőtől – aki nagy ambícióval akarta bizonyítani a műsorosztályokkal szembeni szellemi fölényét (hiába) – némi ravaszkodással kisírtam a műfordítás honoráriumát. Bartos Tibor remekelt. Ezzel a szöveggel kezdtem el aztán ostromolni Lékay Ottót, aki egy idő után nem is kívánt ellenállni. A *Zsákos ember terhe* 1976-ban készült el. A lehallgatáson sikerünk volt, így elmeséltem az 1970 óta történeteket. Zentai János másnap behívott a szobájába, és egyezer forint rendkívüli jutalomban részesített csüggedetlenségemért.

A londoni B-kategóriás diák-ösztöndíj a kései szegény-diák élményen túl a BBC Drámai Osztályán szerzett fölbecsülhetetlen értékű tapasztalatokkal ajándékozott meg. Már ott egy könyvre való angol nyelvű följegyzést és interjút

készítettem – itthon csak rendesen meg kellett írni-szerkeszteni az anyagot. Tudtam, hogy a könyvet csak a TK (Tömegkommunikációs Kutatóközpont – a Rádió és a Televízió szakmai könyvkiadója) jelentetheti meg, tehát a két intézményben fogják szétküldeni ingyen, könyvesboltba nem kerül. Beadtam az előzetes könyvtervet. Hosszú, mély hallgatás után megkérdeztem Zentai Jánost, a hivatalos bíráló-bizottság tagját: mi van. Néhány kitérő után kibökte: a Drámai Osztály vezetőivel és munkatársaival készített interjúkkal van a baj, ugyanis a könyvtervben kijelentettem, hogy ezeken – miután az alanyok aláírták őket – nem változtatok. Egyetlen dolgom maradt: lefordítani az interjúkat. Megtettem, azután elvégeztem az írást-szerkesztést is. 1976-ban a kéziratot beadtam a TK-nak. Ott is feküdt egy darabig, bár groteszk módon nem az ideológiai plasztikbombától való rettegés, hanem az osztályvezető viszolygása okán. Az illető ugyanis ki nem állhatta az irodalmat. Utóbb viszont meggyőztem, hogy munkaszervezési, műhely-működtetési szempontból sem érdektelen a munka – erre elindította a kiadást. A *BBC Rádiószínháza* 1978-ban jelent meg. A terjesztői protokoll miatt az előírt egyezer példány fele rögtön a papírkosárban kötött ki; de az érdeklődő kollégáknak is jutott azért.

Ha jól emlékszem, 1976-ban (1977-ben?) Maráz László kollégámat kinevezték osztályvezető-helyettesnek Lékay Ottó mellé, tehát korábbi nyelvterületeit átadta a kollégáknak. Nekem (az újvidékiek kivételével) a jugoszláv hangjátékok és színdarab-adaptációk gondozását adta át – a saját döntése illetve a Dramaturgiai Tanács határozata miatt leselejtezett kéziratok paksamétájának kíséretében. (Szlovénul, szerbhorvátul, makedónul senki nem olvasott a Főosztályon, néhány roppant esetleges ízlésű lektor jelentése alapján rendeltünk nyersfordítást; emiatt én szerbhorvátul eléggé hamar megtanultam.) Egyik vacak írást a másik után dobtam végleg a papírkosárba. Aztán egy péntek délután a második oldalnál rácsodálkoztam a szlovén Andrej Hieng: *Cortez visszatér* című darabjára. Mely jól felvázolt parabolában nagy írói erővel teszi föl a szocialista berendezkedéssel kapcsolatos alapkérdéseket. Hétfőn első dolgom volt beülni Maráz Lacihoz. Mint sejtettem, a DT tiltotta le a kéziratot, nyilvánvaló ideológiai okokból, nagyon is Laci kedve ellenére. Dehát most már ő is a tanács tagja, „hatóság”, mit csináljunk? Azt sütöttük ki, hogy a DT a nyersfordítás csakugyan elfogadhatatlan minősége miatt volt kénytelen elutasítani a darabot, de én (a nyersfordító nevét meghagyva) a szöveget átdolgozom, s újra beterjesztjük. Miután a szlovénok e területen is a hajdani Jugoszlávia legprofibb csapatát adták, hamarosan megkaptam a szöveggönyv eredetijét, valamint német és francia fordítását. A munka nem volt könnyű, a darab viszont lelkesítően jó – az új szöveg zökkenő nélkül átment a Dramaturgiai Tanácson. A kitűnő produkció – Tomanek Nándorral, Ruttkai Évával, Darvas Ivánnal – 1978-ban hangzott el.

1979-ben ment adásba a Világszínház két romantika-ciklusában (dramaturgi munkám részeként, és igen jó produkcióban) Byrontól a *Káin*, Shelley-től a *Cenci-ház*. Mindkettő megjelent az Európa kiadó Byron- illetve

Shelley-kötetében, mindkettőt Eörsi István fordította. A hatodhetes műsorülésen D. Zsigmond, az Irodalmi Osztály vezetője – és az igen nagy hatalommal felruházott vállalati MSzMP VB hat tagjának egyike – följelentette a Rádiószínházat, amiért propagandát csinál a rendszerellenes tevékenységéért „szilenciumra” ítélte Eörsi Istvánnak. Lékay Ottó leszögezte, hogy Byron és Shelley nélkülözhetetlen alakja a romantikának, a fordítások pedig kiadói főigazgatói engedéllyel megjelentek az Európánál; és félórán belül felháborodottan ismertette velünk a történeteket. D. Zsigmond másnap bejött hozzám – megvárta, hogy egyedül legyek –, és közölte, azért szólalt fel, mert a szintén „szilenciumos” Csoóri Sándortól bezzeg nem közöl a Rádió semmit. Ha akár a Byront, akár a Shelley-t Csoóri fordította volna, az is elhangzana a romantika-ciklusban – válaszoltam rezignáltan.

Ehhez két adalék kívánkozik.

Az első. Ugyanazon évben Csoóri Sándort levélben fölkertem egy kvadrofón ballada-játék szövegkönyvének megírására, s mivel sokáig nem reagált, telefonon is felhívtam. A felesége vette föl, és jókedvűen elmesélte, hogy Sándor „szilenciumát” már csak azért sem eszik olyan forrón, mert a hétvégén a mi elnökhelyettesünkkel, K. Kálmánnal fognak baráti társaságban pincepörköltet főzni.

A második. 1992-ben D. Zsigmond a *Ring* című lapnak terjedelmes interjút adott, melyben a Kádár-rendszer áldozatának nyilvánította magát. Szép magyar poén.

1982 „a szocialista tábornak” keserves éve volt. Jaruzelski szükségállapotot rendelt el Lengyelországban, itthon az MSzMP PB az ellenzék megrendszabályozásáról hozott határozatot, melyet belügyi akciók (házkutatások, elkobzások) követtek. Ezután nem sokkal került sor Aczél György párizsi hivatalos látogatására. Az elnökség ekkorra időzítette a Rádiószínház francia hangjáték-hetét, melynek négy eredeti bemutatója persze őszi óta készült. Aczél elvtárs a szigornak ellentmondó szerény akciónak olyannyira megörült, hogy személyesen hívta fel a Rádiószínházat. Ahonnan Lékay Ottó gyorsan felhívott engem. Én éppen beleültem a kádba, kikiabáltam, hogy később, különbenis, majd bemegyek. Aczél elvtárs öt perc múlva ismét jelentkezett, én még mindig a kádban ültem, kikiabáltam stb. A Rádióba beérve tudtam meg, miről maradtam le.

1982-ben John Millington Synge *A szentek kútja* c. színművének fordítására – Lékay Ottó jóváhagyásával – Göncz Árpádot kértem föl. Ottó a szépen megoldott szöveg ismeretében javasolta, hogy a rádióra alkalmazást is Göncz Árpáddal csináltassuk, (hadd keressen könnyen is egy kis pénzt). Nem sokkal ezután elindult a jeles műfordító hangjáték-szerzői pályája. Ezt csak azért említem, mert 1982-ben Göncz Árpád éppenséggel „túrt” írónak számított – de nálunk nyugodtan lehetett „támogatott”. Ehhez nem szükségeltett oroszlan szívű heroizmus.

Lázár Ervin *Lenn a kútban* című hangjátéka 1983-ban hangzott el – megcsonkítva. A kéziratot – a kitűnő író immár sokadik hangjátékát – a Dramaturgiai Tanács örömmel elfogadta, Magos György igen jól megrendezte. Amire meghallgattuk, Lékay Ottó is, Maráz László is több hétre betegállományba került. A meghallgatás ettől függetlenül rendben lezajlott. Ám a rákövetkező héten K. Kálmán behívatta Magos Gyurit, és közölte vele, hogy a hangjáték egyik jelenetét – amelyben a főhős a kutyáját Sztálin néven hívogatja, mert már nagyon utálja a németeket – ki kell vágni. Gyanúm van rá, hogy ki jelentette föl a stábot az elnökhelyettesnél, bizonyítékom nincs.

Az utasítást végrehajtottuk. De egy napra rá indulatos levelet írtam K. Kálmánnak – akit enyhén szólva gyávának tituláltam. K. Kálmán nem kevésbé indulatos levélben kérte ki magának, hogy viccelődni akartunk Sztálinnal, „akinek nevével az ajkukon szovjet katonák tízezrei haltak meg”. Ám retorzió a levélváltást nem követte.

1984 januárjában Maráz László komoly képpel jött föl az elnöki értekezletről a hírrel: Hárs István elnök bizalmasan közölte, hogy Andropov elvtárs nagybeteg, ennek megfelelő tapintattal tűzzük műsorra a bemutatókat és az ismétléseket; úgyhogy ő, Maráz Laci, már le is vette Lev Tolsztoj *Az élő holttest* című színmű-adaptációjának ismétlését. Mire az osztályértekezlet átalakult vinnyogó röhögésekbe fúló ötletrohammá...

1987. szeptember végén Hárs elvtárs valami egészen mást üzent a műsorosztályoknak: „Megkérem az elvtársakat, ne lihegjenek túl november 7.-ét.” Üzenhetett. Az inkriminált héten a csapból is a dicső hetvenedik évforduló folyt. (Nem a Rádiószínház csapjából.) Hiába, a munkatársi reflexek: nívódíjat tavasszal és ősszel szokás osztani, tehát április 4. és november 7. a kitüntetésre aspirálók cél-dátuma.

Újabban március 15. és október 23.

A 80-as évek elején Londonban jártam családommal, és sok más között a számomra kedves Wole Soyinkától is vettem könyvet, az *A Play of Giants* című komédiát. Melyet annyira megkedveltem, hogy 1986 nyarán a magam örömeire le is fordítottam. A kész munkát hova máshova vittem volna, mint a Nagyvilághoz, ahol Gergely Ágnes nagy örömmel fogadta. Annál kevésbé Kéry László, akinek – politikusabb elme lévén – nem kerülte el figyelmét, hogy a darab a nagy Szovjetunió Afrika-politikájára is mér egy-két oldalvágást. Igenám, de 1986 őszén Soyinka megkapta az irodalmi Nobel-díjat. S a Nagyvilágnak az *Óriások, ha játszanak* volt az egyetlen kész és reprezentatív Soyinka-anyaga. Le is hozták. Ezen felbátorodva beadtam a szöveget a Rádiószínháznak, de új főnököm, S. P. Zoltán bizonyos politikai körülményállásokra (?) hivatkozva nem volt hajlandó elfogadni. Azután 1988 őszén egy nap összefutottunk a folyosón, és odaszólt nekem: „Miért nem viszitek már stúdióba azt az afrikai darabot?” Vittük. Ha somolyogtunk is a groteszk helyzeten, örömmel. 1989-ben el is hangzott.

Nem sokkal 1985 után londoni kollégák elküldték nekem David Pownall *Master Class* című rádió-komédiáját. Hamarosan lefordítottam, ezt is a magam örömére, de reményem szerint a Rádiószínház számára is. S. P. Zoltán a következő mondattal utasította el: „Nem szeretem, ha egy nyugati zsidó viccelődik a Szovjetunióval”. (Pownall mezőgazdasági témákban írt hangjátékokat, és Davidként föltehetőleg velszi. A komédia viszont egyáltalán nem vicces: föltehetőleg Sosztakovics emlékiratainak ihletésére azt az 1947 kora-téli éjszakát eleveníti föl, melyen Sztálin és Zsdánov utasítására Prokofjev és Sosztakovics megjelent a Kremlben, hogy a zeneszerzés kérdéseit megvitassák.) Azután 1989 őszén megismétlődött a szituáció: egy nap összefutottunk a folyosón, és S. P. Zoltán odaszólt nekem: „Miért nem vizitek már stúdióba azt az angol darabot?” Somolyogtunk, vittük. A *Mesterkurzus* 1990-ben hangzott el.

Azóta nincs cenzúra.

Az irodalmi-drámai műhelyet viszont a média-törvény, a politikai tisztogatás, majd a menedzser-uralom alaposan kivérezte, bár teljesen tönkretenni még nem tudta.